

بازتاب حماسه و جریان غدیر در شعر شاعر مسیحی عرب «پولس سلامه»*

دکتر علی قهرمانی**

علی محمدزاده سلطان احمدی***

چکیده

اراده‌ی حکیمانه‌ی خداوند بر این تعلق گرفته است که واقعه‌ی تاریخی «غدیر»، در تمام قرون و اعصار به صورت یک تاریخ زنده که قلوب و دل‌ها به سوی آن جذب می‌شوند باقی بماند؛ و نویسندگان اسلامی در هر عصر و زمانی در کتاب‌های تفسیر و تاریخ و حدیث و کلام پیرامون آن سخن بگویند؛ و گویندگان مذهبی در مجالس وعظ و خطا به درباره‌ی آن داد سخن دهند و آن را از فضایل غیر قابل انکار امام علی (ع) بشمارند. و در این میان نه تنها خطبا و گویندگان بلکه «شعرا» از این واقعه‌ی مهم تاریخی الهام گرفته و ذوق خود را از تفکر و اندیشه پیرامون این حادثه و از فزونی اخلاص به صاحب ولایت، پر فروغ سازند و عالی‌ترین اشعار را به صورت‌های گوناگون و به زبان‌های مختلف از خود به یادگار بگذارند.

از جمله‌ی این شاعران پولس سلامه شاعر مسیحی عرب می‌باشد که در اثر جاوید و معروف خود «ملحمة عیدالغدیر» به بیان این حادثه‌ی تاریخی پرداخته است و این اثر پولس سلامه یکی از بهترین و زیباترین حماسه‌های تاریخی اسلامی - عربی به شمار می‌آید. پژوهش حاضر در صدد است تا با تکیه بر روش تحلیل و توصیف به بیان حادثه‌ی غدیر از زبان پولس سلامه در قصیده‌ی «یوم الغدیر» او بپردازد. نتایج کلی این پژوهش مبین آن است که پولس سلامه با انجام مطالعات و تحقیقات زیاد در قرآن، نهج البلاغه، کتاب‌های حدیث، تفسیر و آثار دیگر در به نظم کشیدن این واقعه به خوبی از عهده‌ی این کار برآمده و هیچ حادثه و حالتی را فرو نگذاشته است. تا مشخص شود که

* - تاریخ دریافت: ۹۳/۰۵/۰۱ تاریخ پذیرش: ۹۳/۱۱/۲۷

** استادیار رشته زبان و ادبیات عربی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

*** دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

حب و ارادت به امام علی (ع) و اعتراف به مسأله‌ی حقایق او در جانشینی پیامبر (ص) مرزهای زمانی و مکانی و محدوده‌های قومی، ملی و مذهبی را در نوردیده است. کلید واژه‌ها: غدیر، شاعر مسیحی، پولس سلامه، ملحمه عبدالغدیر.

۱- مقدمه

سرتاسر حیات طیبیه‌ی رسول خدا (ص) و لحظه لحظه‌ی آن نزد مسلمانان دارای اهمیت بس شگرف و والاست؛ چرا که نه تنها کلام رسول خدا به نص صریح آیات قرآن عاری از هر گونه هوا و هوس و متصل به سر چشمه‌ی وحی است بلکه عمل و فعل آن بزرگوار نیز بر تک تک مسلمانان حجت است و صراط مستقیم را به عالمیان می‌نماید اما در این میان، مقاطعی خاص از زندگی آن بزرگوار، به جهات گوناگون از اهمیتی ویژه برخوردار می‌باشد که یکی از بارزترین آنها واقعه‌ی «غدیر خم» است. واقعه‌ی غدیر خم از ابعاد مختلف و از جهات متفاوت دارای درخشندگی و تالو خاصی در تاریخ اسلام است و کمتر مقطع تاریخی را می‌توان در جهان اسلام یافت که از لحاظ سند، اطمینان از اصل وقوع، کثرت راویان و اعتماد بزرگان و علمای مسلمان، قوت و استحکامی نظیر این رویداد مهم داشته باشد. (اینترنت: www.roshd.org، ۱۳۹۲/۱۰/۰۵)

از جمله‌ی اسناد معتبر واقعه‌ی غدیر «شعر» می‌باشد چرا که بعد از معرفی امام علی (ع) توسط پیامبر (ص) به مقام امامت و خلافت پس از آنکه یاران به سوی امام علی (ع) هجوم آوردند و هر یک، این افتخار را با سخن و کلامی تهنیت گفتند. در این هنگام «حسان بن ثابت انصاری» شاعر معروف عصر رسالت از پیامبر (ص) اجازه خواست و اشعاری را در مورد آنچه در غدیر به وقوع پیوسته بود را سرود، و حسان بن ثابت انصاری در آن شعر به صراحت به امامت و جانشینی امام علی (ع) بعد از پیامبر در حضور با شکوه مردم اشاره کرده و گفته است:

دو فصلنامه ادبیات شیعه

۲

بازتاب حماسه و
جریان غدیر در شعر
شاعر مسیحی ...

فَقَالَ لَهُ: قُمْ يَا عَلِيُّ فَاَنْتَ رَضِيْتُكَ مِنْ بَعْدِي اِمَامًا وَ هَادِيًا

(امینی، ۱۴۱۹: ۷۸)

ترجمه: پیامبر به او گفت: ای علی برخیز خرسند شدم که تو بعد از من امام و هدایت‌گر باشی. و بعد از آن شاعران زیادی از عرب و عجم و مسلمان و غیرمسلمان در بیان این حادثه‌ی مهم تاریخ بدون توجه به تعصبات خاص زبانی، قومی، دینی و مذهبی اشعار زیبایی سروده و آثار بدیعی را خلق کرده‌اند. از آن جمله می‌توان از پولس سلامه شاعر مسیحی لبنان نام برد.

پولس سلامه آثار ارزشمند زیادی دارد و در مجموع حدود ۱۶ کتاب شعر و نثر از خود به یادگار گذاشته است، که مشهورترین آنها «ملحمه عیدالغدیر» می‌باشد که پولس سلامه در قصیده‌ی یوم الغدیر آن به بیان جریان غدیر پرداخته است. بدین ترتیب این پژوهش سعی دارد تا به صورت توصیفی - تحلیلی به بیان سیر واقعه‌ی غدیر از زبان پولس سلامه مسیحی بپردازد و به این سوالات پاسخ دهد:

- ۱- آیا اعتقاد و ارادت پولس سلامه به امام علی (ع) واقعی و درونی بوده است؟
  - ۲- چه علل و عواملی شاعر مسیحی عرب را به سرودن «عید الغدیر» واداشته است؟
- در زمینه‌ی پیشینه‌ی پژوهش نیز می‌توان گفت که واقعه‌ی غدیر از موضوعاتی است که پیوسته مورد توجه و عنایت دانش پژوهان در همه‌ی زمان‌ها و مکان‌ها بوده است اما در زمینه‌ی غدیر به طور ویژه در شعر بولس سلامه اخیراً در سال ۱۳۹۲ انتشارات بنیاد پژوهش‌های اسلامی مشهد کتابی تحت عنوان «حماسه غدیر در شعر پولس سلامه» را منتشر کرده که این کتاب توسط علی منتظمی و علی زرقانی در حدود ۲۱۶ صفحه نگاشته شده است اما مولفان این کتاب نیز در نامگذاری اثر خود به این نام به روش خود پولس سلامه در تسمیه‌ی کل به نام جزء

دو فصلنامه ادبیات شیعه

رفته‌اند. بدین معنا که کل کتاب در چهار فصل تدوین شده است که فصل اول آن به زندگی نامه‌ی شاعر اختصاص یافته و فصل دوم آن به حماسه و حماسه‌سرایی و فصل سوم آن به مقایسه‌ی حماسه‌ی عیدالغدیر پولس سلامه با حماسه‌های معروف جهان و فصل چهارم آن به تمامی حوادثی که از دوره‌ی جاهلی تا پایان جریان کربلاء اتفاق افتاده به طور گذرا پرداخته شده که در خلال آن مطالب تنها در شش صفحه‌ی کوچک این کتاب به حادثه‌ی غدیر نیز اشاره شده است. ولی نگارنده در این مقاله بر آن است که به خاطر اهمیت موضوع غدیر در شعر پولس سلامه به بیان و بررسی موضوع از زبان این شاعر مسیحی عرب پردازد.

۲- درباره‌ی پولس سلامه

۲-۱ شرح حال و زندگی نامه‌ی پولس سلامه

پولس یوسف سلامه، شاعر، حماسه‌سرا، ادیب، قاضی و روزنامه‌نگار مسیحی لبنان در سال ۱۹۰۲ در روستای بتدین القش (منطقه‌ی جزین) در جنوب لبنان به دنیا آمد. پدرش یوسف، به کار آزاد اشتغال داشت گرچه درس نخوانده بود اما بسیار با هوش و خوش حافظه بود. وی در ابتدا به سنگ‌بری و بنایی مشغول بود، ولی پس از چندی به تجارت غلات و پارچه روی آورد، او به قدرت بدنی بالا نیز مشهور بود. مادر وی نیز زنی لطیف و پر از احساس مادرانه، دختر «شیخ صلح» (همان رئیس یا کدخدای روستا) بود. او تیز هوش‌تر از شوهر خود و تیزبین و دانا بود. (عید، ۱۹۹۲: ۹)

پولس سلامه تحصیلات ابتدائی خود را از مدرسه‌ی روستا آغاز کرد و سپس به مدارس صیدا و بیروت رفت. آنگاه در مدرسه‌ی فرانسوی بیروت لیسانس حقوق گرفت و به کار وکالت و قضاوت اشتغال یافت و در این کار تا بالاترین مدارج پیش

رفت. اشتیاق غیر عادی او به مطالعه از کودکی، باعث شد تا معلومات بسیار گسترده و عمیقی در موضوعات مختلف ادبی و تاریخی پیدا کند و به کار نگارش و تالیف اشتغال یابد. وی که از دوران نوجوانی استعدادهای ادبی و شخصیت قدرتمند خود را آشکار کرده بود، در چهارده سالگی برای نخستین بار قصیده‌ای سرود و بعد از آن به مناسب‌های مختلف اشعاری می‌گفت که متأسفانه بعدها مجموعه‌ای اشعار دوره‌ی نخست زندگی ادبی او مفقود شد و جز چند بیت چیزی از آن باقی نماند. پولس سلامه در سال ۱۹۲۹ م. در ۲۷ سالگی با زنی به نام ادال العجیمی از شهر جون ازدواج کرد که حاصل این ازدواج چهار پسر به نام‌های نهاد، سهاد، رشاد و جواد بودند. از سال ۱۹۳۴ م. که در طرابلس به قضاوت مشغول بود، بیماری و مشکلات جسمی دردناک و طولانی‌اش آغاز شد که تا پایان عمرش ادامه یافت و در مجموع ۲۶ بار تحت عمل جراحی قرار گرفت و در مدت حیات خود تا پیش از مرگ همیشه گرفتار این ناراحتی‌ها بود. وی هم‌هی تالیفات و اشعار خود را در فواصل میان بیماری‌ها و بستری شدن به نگارش در آورد. پولس سلامه در سال‌های شدت بیماریش به ناچار از کار قضاوت دور ماند و در بستر بیماری به سرودن و نوشتن پرداخت و او حکایت بیماری و درد و رنج‌های طولانی‌اش را در کتاب «مذکرات جریح» بیان کرده که از سال ۱۹۳۶ م. شروع شد و سال‌های طولانی به طول انجامید و تا آخر عمر همراه او بود تا اینکه در نهایت نیز در اثر این بیماری در تابستان سال ۱۹۷۹ م. در گذشت و جسدش به روستایش منتقل شد و در آنجا به خاک سپرده شد. (زرقانی، ۱۳۹۲: ۳۱-۳۹)

پولس سلامه در طفولیت و نیز دوران جوانی خود به طور خاص و متفاوت با دیگر هم سن و سالانش زندگی می‌کرد و شاید مسوولیت‌هایی که در دوران نوجوانی

و جوانی برای کمک به خانواده و پدر به عهده‌ی او گذاشته شد، دلیل این نوع زندگی او باشد؛ زیرا وی هنوز به چهارده سالگی نرسیده بود که پدرش مسوولیت سرپرستی کارگران و حسابداری را بر عهده‌ی او گذاشت و در حالی که کمتر از نوزده سال داشت از طرف اهالی روستا به منصب «شیخ صلح» انتخاب شد و این مسوولیت او را به مطالعه و کسب علم و اطلاعات بیشتر وادار کرد و باعث شد تا اینکه او همانند دیگر هم سن و سالانش از دوران جوانی و نوجوانی چندان بهره‌ای نبرد. از دیگر خصوصیات اخلاقی پولس سلامه صبر، تعقل، صدای بلند و زیبایی بود که از مادرش به ارث برده بود و بلندی قامت، شجاعت و وقار که از پدرش به ارث برده بود. علاوه بر این محیط کوهستانی منطقه‌ای که پولس سلامه در آن زندگی می‌کرد بر متانت و استواری شخصیت او تاثیر گذاشته بود. وی در امر قضاوت به شجاعت و ضمیر زنده و ایمان به حق و عدالت خواهی معروف بوده است. و نیز او به صبر و استقامت بالا در برابر مشکلات و درد و رنج بسیاری که از بیماری سخت خویش کشیده است شهره است و به خاطر همین صبر بالا لقب ایوب قرن بیستم را به وی داده‌اند چنانکه خود او می‌گوید:

ایوب! ایوب کیست؟ و مصیبت او چیست؟ مصیبت او در برابر مصیبت من چون قطره‌ای در برابر دریایی خروشان است. (عید، ۱۹۹۲: ۱۰-۱۷)

۲-۲ آثار پولس سلامه

بیشتر تالیفات پولس سلامه به نثر است تا به نظم، ولی پیش از آنکه او نویسنده باشد، یک شاعر توانا و معروف است سبب آن به عوامل مختلفی بر می‌گردد که مهمترین آنها عبارتند از:

- ۱- او اولین بار در زندگی ادبی خویش به سوی شعر رفت و فقط در دوران پیری و پانزده سال پایانی عمرش به نشر روی آورد.
- ۲- پولس سلامه در بین سال‌های ۱۹۴۶ م. تا ۱۹۵۵ م. هشت اثر از خود به جای گذاشت که شش اثر به نظم و فقط دو اثر به نثر بود، و در طی این مدت وی به عنوان شاعر معروف شد.
- ۳- او هنر ادبی خود را با شعر آغاز کرد و در شعر نیز به نوع ادبی جدیدی به نام حماسه روی آورد و به شاعر حماسه شهرت یافت.
- ۴- شعر در محافل عمومی و در بین عامه‌ی مردم تأثیر بیشتری داشت تا نثر و این امر موجب گردید تا پولس سلامه در بین مردم به شاعر معروف شود.
- ۵- نثر او به خاطر سیطره‌ی اطناب، تکرار و از یک مطلب به مطلب دیگر رفتن از نظر زیبایی فنی ضعیف بود. (همان: ۲۳)

پولس سلامه در مجموع حدود ۱۶ کتاب شعر و نثر ارزشمند از خود به یادگار گذاشته است و آثار منظوم او شش اثر و آثار منثور او ده اثر می‌باشند و آثار منظوم پولس سلامه عبارتند از: ۱- قصیده‌ی علی و الحسین (علیهما السلام) ۲- فلسطین و أخواتها ۳- الأُمیر بشیر ۴- ملحمة عید الغدیر ۵- ملحمة عیدالریاض ۶- عیدالستین. و نیز آثار منثور وی عبارتند از: ۱- حدیث العشیة ۲- مذكرات جریح ۳- الصراع فی الوجود ۴- حکایة عمر ۵- خبز و ملح ۶- مع المسیح ۷- من شرفتی ۸- تحت السندیانه ۹- لیالی الفندق ۱۰- فی ذلک الزمان. (همان: ۱۸-۲۲)

پولس سلامه در سال ۱۹۴۶ م. قصیده‌ی شورانگیز «علی و الحسین» را سروده است او با تجلیل فراوان از امام علی (ع) و با اشاره به تاریخ اسلام و مصیبت‌های اهل بیت از شبی یاد می‌کند که تا صبح بر فاجعه‌ی کربلا گریسته و این قصیده را

سروده است. این کتاب در واقع مقدمه‌ای شد تا اینکه او دو سال بعد به درخواست و پیشنهاد علامه سید عبدالحسین شرف الدین، کار عظیم «حماسه‌ی غدیر» را آغاز کند. این کتاب نزدیک به پنجاه قصیده دارد و وجه تسمیه‌ی این ملحمه به عیدالغدیر از باب تسمیه‌ی کل به نام جزء است، چرا که سیر داستان ترسیم زندگی اهل‌البیت (ع) از عصر جاهلی تا پایان حادثه‌ی کربلاست و این کتاب نه تنها به خاطر اشعار زیبای آن، بلکه به خاطر موضوع خود و مقدمه‌ی شیوایی که سراینده بر آن نگاشته است، نگاه مسلمان و مسیحی و عرب و عجم را به خود جلب کرده است.

(www.rasekhon.net)

۲-۳ انگیزه‌ی پولس سلامه از سرودن ملحمه‌ی عیدالغدیر

پولس سلامه شاعر مسیحی عرب است اما چنان شور و شوق و محبتی به اهل بیت خاصه امام علی (ع) و امام حسین (ع) دارد که در جای جای اثر معروف خود «عیدالغدیر» به بیان این عشق و علاقه‌ی خود به این دو بزرگوار پرداخته است و این امر را به عنوان عامل اصلی خلق این اثر جاوید خود بیان داشته است بدین معنا که پولس سلامه هر چند به ظاهر حماسه‌ی عیدالغدیر را به پیشنهاد و درخواست شیخ عبدالله عایلی^۱ یا سید عبدالحسین شرف الدین^۲ به رشته‌ی نظم در آورده، اما این تنها انگیزه‌ی سرودن این حماسه نبوده، بلکه کارش را لبیک به یک دعوتی درونی که ناشی از حب و ارادت او به آن دو امام است می‌داند که خودش بی‌صبرانه

^۱ - شیخ عبدالله عایلی یکی از عالمان و بزرگان هم عصر پولس سلامه است که در مصر متولد شد. از مهمترین آثار او می‌توان از تاریخ الحسین و أشعة من حياة الحسين نام برد.

^۲ - سیدعبدالحسین شرف الدین در سال ۱۲۹۰ هـ.ق. در کاظمیه در یک خانواده‌ی مذهبی متولد شد و آثار ارزشمند زیادی را از خود بر جای گذاشت.

منتظر آن بوده است. (زرقانی، ۱۳۹۲: ۹۲) چنانکه در مقدمه‌ی کتاب خود در وصف آن دو بزرگوار به عنوان الگو و قهرمانان شجاع تاریخ بشریت اینگونه می‌نویسد:

«پوشیده نیست که سرودن این حماسه باعث نشر بخش عظیمی از تاریخ اعراب می‌شود عربیتی که امروزه در سینه‌ی اعراب شعله‌ور شده، از باختر دور تا جزیره‌العرب، بیش از اینها به الگو گرفتن از قهرمانان خویش نیازمند است، قهرمانانی که تعدادشان زیاد است، ولی هیچ یک از آنها شجاعت، دانش و خیراندیشی حضرت علی (ع) را ندارند و هیچ کس چون حسین (ع) در مقابل ستمگران قیام نکرد، پدر برای حق زیست، شمشیرش را در جنگ بدر برای دفاع از حق از نیام کشید و فرزند در کربلا در راه آزادی به شهادت رسید. بدون شک اولی دست پرورده‌ی رسول خدا و دیگری پاره‌ی تن او بود.» (سلامه، ۱۹۹۰: ۱۸)

پولس سلامه در ادامه‌ی مقدمه‌ی زیبای کتاب عیدالغدیر درباره‌ی دلیل برگزیدن

این عنوان برای کتاب خود اشاره می‌کند و می‌گوید:

«شاید کسی بگوید چرا از بین همه‌ی اصحاب محمد (ص)، علی (ع) را برای این حماسه برگزیدی؟ من جواب این سوال را جز با چند کلمه نمی‌دهم حماسه سر تاسرش جواب این سوال است. در لابه‌لایه‌ی این حماسه تنها اندکی از بزرگی مردی است که مسلمانان با کلماتی چون رضی الله عنه، کرم الله وجهه و علیه السلام از او یاد می‌کنند، مسیحیان در مجلسشان او را یاد می‌کنند سخنان حکمت‌آمیز او را مثال می‌زنند و در برابر تقوای او فروتنی می‌ورزند؛ زاهدان در صومعه‌ها او را اسوه‌ی خویش قرار می‌دهند و زهد و فرمانبرداری خود را با اقتداء به او می‌افزایند؛ عالمان، علم او را وجهه‌ی همت خود قرار می‌دهند و از این معدن نور کسب علم و هدایت می‌کنند؛ نویسندگان تیزهوش نیز چشم به فصاحت و بلاغت او دوخته‌اند. و همین که

صدها نفر در تاریخ برای امام علی (ع) مقام خدایی قائل اند گرچه خود گمراهی بزرگی است، از بزرگی این شخصیت و میزان شیفتگی به او حکایت دارد». (همان: ۲۰)

تا اینکه پولس سلامه در اثر داشتن چنان طرز فکری نسبت به امام علی (ع) خود را به صراحت شیعه معرفی کرده و عقاید و اعمال آنان را به خود نسبت می دهد، چنانکه می گوید:

«شما مرا شیعه بدانید. اگر تشیع به معنای کینه ورزی نسبت به برخی گروه ها و بی باکی در برابر احتمال لغزش و انحراف باشد، من چنین نیستم. اما اگر عشق ورزیدن به علی (ع) و اهل بیت طاهرین و شوریدن بر ستم و غمناک شدن به خاطر مصائب امام حسین (ع) و فرزندانش در طول تاریخ، شیعه گری است آری من شیعه ام». (همان: ۲۲)

پولس سلامه وقتی درباره ی امام علی (ع) شعر می گوید یک شیعه ی واقعی است

و ابیات مشهور او گویای این عبارت می باشد:

يا امير الإسلام حسبي فخراً	أني منك مالي أصغرياً
جاءل الحق في المسيحي حتى	غد من فرط حبه علوياً
أنا من يعشق الطولوة و	الإلهام و العدل و الأخلاق الرضيا
فإذا لم يكن علي نبياً	فقد كان خلقه تبيوياً
أنت رب للعالمين إلهي	فإنهم حناك الأبوياً
وألني ثواب ما سطررت كفي	ففي فهاج الدموع في مقلتيأ
سفر خير الأنام من بعد طه	ما رأي الكون مثله آدمياً
يا سماء اشهدي يا أرض قري	واخشي، إنني ذكرت علياً

(سلامه، ۱۹۹۰: ۳۴۶)

ترجمه: ای امیراسلام مرا همین افتخار بس است که دل و زبانم از تو لبریز است. حق چنان در من مسیحی به خروش آمد که از شدت عشق او مرا شیعه دانستند

شیفته‌ی دلاوری، الهام، عدالت و اخلاق پسندیده‌ام. آری اگر چه علی(ع) پیامبر نبود، ولی خُلق او پیامبرانه است. ای خدای من: تو پروردگار جهانیانی! رحمت پدروار خود را به جهانیان برسان و ثواب آنچه دستم نگاشته است به من برسان که چشمانم اشکبار است. این کتابی است برای بهترین مردمان بعد از طه (حضرت محمد (ص)) که آفرینش انسانی مثل او ندیده است. ای آسمان شاهد باش و ای زمین فروتنانه اعتراف کن که من ذکر علی (ع) گفته‌ام.

پولس سلامه آنچنان که در مقدمه‌ی عید الغدیر می‌گوید دارای افقی گسترده و دیدی باز است و هیچ‌گاه از روی تعصب نسبت به عقاید دینی قضاوت نمی‌کند و برای اینکه حجت بر خوانندگان تمام شود فقط به منابع معتمدان اهل سنت در بیان و به نظم کشیدن حادثه‌ی تاریخی غدیر و دیگر حوادثی که در کل مجموعه‌ی عیدالغدیر آمده استناد جسته است آنگونه که می‌گوید:

«وقتی تصمیم به سرودن این حماسه گرفتم به مطالعه‌ی مراجع تاریخی پرداختم، ولی برای اینکه شک و شبهه‌ای به وجود نیاید، به ندرت به قول مورخان شیعه استناد کردم و بیشتر به قول معتمدان اهل سنت که خداوند ایشان را از گزند بنی‌امیه محفوظ داشته بود اعتماد کردم و تا آنجا که می‌توانستم نویسنده‌ای بودم که شعر را تابع تاریخ کرده است». (همان: ۱۸)

۳- واقعه‌ی غدیر خم

از جمله مهمترین وقایع صدر اسلام که می‌توان آن را نقطه‌ی عطفی در تاریخ اسلام دانست ماجرای غدیر و معرفی حضرت علی (ع) به عنوان جانشین پیامبر و ولی مسلمانان توسط پیامبر گرامی اسلام بود. و کمتر حادثه و واقعه‌ی تاریخی را می‌توان

یافت که همچون واقعه‌ی غدیر خم مورد عنایت و توجه مورخان، مفسران، محدثان، متکلمان، لغویان، مولفان، شعراء، علماء، ادبا و ... باشد به گونه‌ای که ما در این مقال حتی مجال برشمردن اسامی کسانی که به نقل و بیان این واقعه‌ی تاریخی پرداخته‌اند را نخواهیم داشت اما بر آنیم تا به بیان قطره‌ای از آن دریای موج خیز پردازیم. بدین معنا که جریان و واقعه‌ی غدیر خم را از زبان یک مرد مسیحی که با مطالعات گسترده‌ی خود در کتاب خدا، سنت و ادب به بیان و اثبات حقانیت ولایت امام علی (ع) در روز غدیر خم پرداخته را بیان داریم. آری این مرد مسیحی همان پولس سلامه می‌باشد. پولس سلامه شاعر مسیحی عرب این واقعه‌ی مهم تاریخی را در یک قصیده‌ی طولانی در ۹۲ بیت تحت عنوان «یوم الغدیر» به رشته‌ی نظم کشیده است و نام اثر معروف خود را که در آن تمامی حوادث دوران جاهلیت تا پایان حادثه‌ی کربلا را بیان داشته از باب تسمیه‌ی کل به جزء عیدالغدیر نامیده است که ما به بیان جزئیات و مراحل این واقعه‌ی مهم از زبان پولس سلامه می‌پردازیم:

۳-۱ حجة الوداع

رسول خدا در دهمین سال هجرت، زیارت خانه‌ی خدا را آهنگ نمودند و خبر در میان قبائل مختلف و طائفه‌های اطراف برحسب امر آن حضرت اعلام شد، در نتیجه گروه عظیمی به مدینه آمدند، تا در انجام این تکلیف الهی - ادای مناسک حج - از آن حضرت پیروی و تعلیمات آن حضرت را فرا گیرند این حج را با اسامی متعددی در تاریخ ثبت نموده‌اند، از قبیل: حجة الوداع از جهت نزدیک شدن زمان رحلت پیامبر (ص) و آخرین سفر حج ایشان، حجة البلاغ بمناسبت نزول آیه‌ی تبلیغ و حجة الکمال و حجة التمام نیز به مناسبت نزول آیه‌ی (الیوم اکملت لک دینکم و

أتممت عليكم نعمتي) می باشد. (أنسیه، ۱۳۷۷: ۳۳) پولس سلامه این واقعه و بازگشت رسول خدا از حجه الوداع و حال و هوایی که بر مردم حاکم بود را این گونه توصیف می کند:

عَادَ مِنْ حَجَّةِ الْوَدَاعِ الْخَطِيرِ   وَ لَفَيْفُ الْحَجَّاجِ مَوْجُ الْبَحْرِ
لُجَّةٌ خَلْفَ لُجَّةِ كَانْتِشَارِ الْوَدَاعِ   مِمِّمْ صُجْحًا فِي الْفُدْفُدِ الْمَعْمُورِ
وَتَبَارِي لِلْحَجِّ كُلِّ رَشِيدٍ   يَسْتَطِيعُ الْقِيَامَ لِلتَّكْوِينِ
وَ اسْتَخَاضَ النَّبِيُّ نُصْحًا وَ إِحْكَامًا   مَا وَ هَدِيًّا إِلَى الصَّرَاطِ الْقَرِيرِ

(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۲۴)

ترجمه: پیامبر از حج مهم خود برگشت در حالی که انبوهی از حاجیان همچون موج دریا جمع شده بودند. امواج مردم پشت سر هم همچون تکه‌های پراکنده ابرها در صبحگاه در بیابان بودند و هر انسان توانمندی که توانایی قیام و تکبیر داشت برای رفتن به حج از دیگران سبقت می گرفت و پیامبر (ص) شروع به نصیحت مردم و بیان احکام و هدایت آنها به راه راست کرد.

پولس سلامه در این چند بیت با تصریح بر نام «حجة الوداع» برای بیان حالت مردم جهت شرکت در مراسم حج از صنعت تشبیه بهره جسته است به گونه‌ای که سیل خروشان مردم شرکت کننده در این مراسم باشکوه را از نظر حرکت و جنب و جوش به تکه‌های پراکنده‌ی ابرها در بیابان مانند کرده است. پیامبر گرامی اسلام در روز شنبه بیست و پنجم ماه ذیقعدة به قصد حج از مدینه خارج و در ذوالحلیفه (مسجد شجره) محرم شدند. (کمساری، ۱۳۸۹: ۱۸)

و در این میان پیامبر عظیم الشان اسلام پیاده در پیشاپیش مردم حرکت می کرد و به همراهیش کلیه‌ی افراد خاندان، زنان، مهاجران، انصار و سایر مسلمانان در حرکت بودند. جمعیت بزرگی که شمارشان بنابر اقوال مختلف مورخین بین نود هزار تا صد

دو فصلنامه ادبیات شیعه

۱۳

بازتاب حماسه و
جریان غدیر در شعر
شاعر مسیحی ...

و بیست هزار نفر بود و در ادامه شاید منظور شاعر از عدم استطاعت عده‌ای برای قیام و تکبیر؛ شیوع بیماری آبله باشد که عده‌ی کثیری از اهالی مدینه در آن ایام بدان مبتلا بودند و نتوانستند پیامبر گرامی اسلام (ص) در این سفر همراهی کنند. و از آنجا که مسافت میان مدینه تا مکه در ده روز پیموده می‌شود این قافله‌ی عظیم سرانجام روز سه شنبه ششم ذیحجه وارد شهر مکه شدند و شهر مکه در این ایام شاهد یکی از باشکوه‌ترین مراسم اسلامی بود که هزاران تن مسلمان در حضور پیشوا و قائد اعظمشان آن را اجرا می‌کنند به گونه‌ای که این قائد اعظم شاهد و ناظر اعمال این جمعیت بی‌شمار بود و از آغاز حرکت کاروان تا پایان این سفر مهم و تاریخی آخرین سفارش‌های مذهبی و فرمان‌های الهی را طی خطبه‌های متعددی در این چند روز ابلاغ می‌کرد و آنان را به پایداری در ادای وظیفه و پیروی از قوانین مقدس اسلام فرا می‌خواند و نصیحت می‌کرد به گونه‌ای که گفتارش را برای رسیدن به تمامی جمعیت حج گزار ربیعه بن امیه بن خلف تکرار می‌کرد. (جمعی از دبیران، ۱۳۷۶: ۲۹)

۲-۳ منطقه غدیر خم

غدیر در لغت به تالاب و آبگیر گفته می‌شود که آب باران و سیل در آن جمع می‌شود. (معین، ۱۳۵۹: ۲/۲۳۹۳) و غدیر خم آبگیری است بین مکه و مدینه در ناحیه‌ی جحفه، واقع در دو مایلی جحفه که چشمه‌ای در آن می‌ریخته و ماجرای ابلاغ ولایت علی (ع) در آنجا واقع شد. (همان: ۱۲۴۴/۶)

پیامبر گرامی اسلام پس از گزاردن مراسم با شکوه حج با گروه عظیمی از مسلمانان که تعداد آنها را تا یکصد و بیست هزار نفر ثبت کرده‌اند در سرزمین جحفه

و سپس بیابان خشک و سوزان « غدیر خم » به کاروانیان حج دستور توقف دادند و این سرزمین در حقیقت، چهارراهی است که مردم جزیره العرب را از هم جدا می‌کند، راهی به سوی مدینه در شمال راهی به سوی عراق در شرق راهی به سوی سرزمین مصر در غرب و راهی به سوی یمن در جنوب است. (کمساری، ۱۳۸۹: ۱۹) که پولس سلامه آن را اینگونه به وصف می‌کشد:

بَلَّغَ الْعَائِدُونَ بَطْحَاءَ (خَمِّ) فَكَانَ الرُّكْبَانُ فِي التَّشْوِيرِ
عَرَفُوهُ غَدِيرَ خَمٍّ وَ لَيْسَ أَلْ — عَوْرُ الْإِثْمَالَةِ مِنْ غَدِيرِ
(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۲۵)

ترجمه: مردم از حج برگشتند و به سرزمین «خم» رسیدند؛ گویی که کاروانیان از گرمای هوا در تنور بودند و آن سرزمین را به نام « غدیر خم » می‌شناختند زیرا آن سرزمین پست جز ته مانده‌ای از آبگیر نبود.

پامیر گرمای اسلام و کاروانیان حج حدود یک هفته است که مراسم حج را به پایان برده و در روز هیجدهم ذیحجه بعد از پشت سر گذاشتن مناطقی چون: سرف، مرالظهران، غمیم، عسفان و قدید به «دشت خم» در منطقه‌ی «جحفه» رسیده‌اند. (جمعی از دبیران، ۱۳۷۶: ۲۳-۳۴) و آن صحرای خشک وسیعی بود که جز چند درخت تنومند بیابانی و مقداری خاک و ریگ‌های سوزان، چشم‌انداز دیگری نداشت و حرارت سوزنده‌ی صحرا هر لحظه شدیدتر می‌گردید که پولس سلامه شدت گرمای حاکم بر دشت خم را به تنور سوزان تشبیه کرده است. حرارت آفتاب با این اوصاف هر آن بر سرعت کاروانیان می‌افزود و مسافران شتاب دارند تا هر چه زودتر به منزلگاهی فرود آیند تا اینکه خود را از رنج راه و گرمای توان فرسای ریگزار برهاند آنگاه چشمه‌ای که آن را غدیر خم می‌نامیدند از دور نمایان می‌شود و

درست در این زمان بود که پیامبر گرامی (ص) غرق در اندیشه‌های خویش بود و دل به مبدا وحی گمارده و چشم به سوی آسمان دوخته بود و با دیده‌گان زیبای خود به دامنه‌ی ابهام آمیز افق خیره می‌نگریست گویی از مشرق انوار وحی الهی منتظر فرمانی بزرگ و امری خطیر بود. آری چنین است.

۳-۳ نزول آیه‌ی تبلیغ بر پیامبر گرامی اسلام (ص)

مشیت و اراده‌ی خداوند رحمان و رحیم بر این تعلق یافته است که واقعه‌ی غدیر، پیوسته در طول تاریخ باقی و با نشاط بماند و گذشت زمان آن را کهنه و متروک نسازد و از این حادثه‌ی عظیم روح و کالبد بشر در همه‌ی زمان‌ها سیراب باشد.

آخرین و کاملترین دین الهی با بعثت خاتم الانبیاء حضرت محمد (ص) به جهانیان عرضه شد و آیین و رسالت پیام رسانان الهی با نبوت آن حضرت پایان یافت. دین اسلام در شهر مکه شکوفا شد و پس از بیست و سه سال زحمت طاقت فرسای رسول خدا و جمعی از یاران با وفایش، تمامی جزیره‌ی العرب را فرا گرفت. ادامه‌ی این راه الهی در هیجدهم ذی‌الحجه، در روز غدیر خم به صورت علنی، با نزول آیه‌ی تبلیغ از جانب خدای منان به نخستین رادمرد عالم اسلام پس از پیامبر گرامی اسلام یعنی امیر مومنان علی (ع) سپرده شد. (کمساری، ۱۳۸۹: ۶۵-۶۷) بدین معنی که در آن گرمای هوا آیه‌ی ۶۷ سوره‌ی مائده معروف به آیه‌ی تبلیغ بر پیامبر گرامی اسلام نازل شد: ﴿ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ﴾ . (مائده: ۶۷)

ترجمه: ای پیامبر! آنچه را که از پروردگارت بر تو نازل شده است به مردم برسان. اگر چنین نکنی، پیامش را نرسانده‌ای و خداوند تو را از آسیب مردم ننگه می‌دارد.

در آیهی فوق دو نکته به روشنی بیان شده است، اول: دستوری که خداوند به پیامبر (ص) داده است و پیامبر (ص) باید پیغام تازه‌ای را به مردم ابلاغ کند؛ دوم: اینکه، خداوند او را از خطرهایی که در این ابلاغ، ممکن است متوجه وی شود، نگهداری و محافظت می‌کند.

در کتاب‌های مختلف دانشمندان شیعه و سنی با صراحت اعلام کردند که آیهی ۶۷ سوره مائده درباره‌ی تعیین جانشین برای پیامبر گرامی اسلام و سرنوشت آینده‌ی اسلام و مسلمین در روز غدیر خم نازل شده است. (علی بابایی، ۱۳۷۷: ۵۳۶)

پولس سلامه نیز مضمون آیهی تبلیغ و حالت پیامبر گرامی اسلامی در دریافت آن را به زیبایی ترسیم کرده است:

وَ إِذَا بِالنَّبِيِّ يُرْقُبُ شَيْئًا	وَ هُوَ فِي مِثْلِ جَمْدَةِ الْمَسْحُورِ
جَاءَ جَبْرِيْلُ قَائِلًا «يَا نَبِيَّ	لَلَّهِ بَلَّغْ كَلَامَ رَبِّ مُجِيرٍ»
أَنْتَ فِي عِصْمَةٍ مِنَ النَّاسِ فَانْثُرْ	بَيْنَاتِ السَّمَاءِ لِلْجَمْهِرِ
وَ أذْعُهَا رِسَالَةَ اللَّهِ وَحِيًّا	سَرْمَدِيًّا وَ حُجَّةً لِلْعَصْرِ

(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۲۶)

ترجمه: ناگهان گویی پیامبر (ص) در انتظار چیزی است؛ گویی که او در سکوتی جادو شده و چون شیفتگان مفتون بود. جبرئیل بر پیامبر نازل شد و فرمود: «ای پیامبر خدا! پیام پروردگار امینت را ابلاغ کن تو در بین مردم در امان خواهی بود، پس آیات روشن آسمانی را به همه‌ی مردم برسان و رسالت خداوند را به عنوان وحی همیشگی و دلیلی برای همه‌ی عصرها پخش کن.

پولس سلامه در این ابیات ابتدا از انتظار پیامبر اسلام (ص) سخن به میان آورده انتظاری که چندان نمی‌پاید و خداوند با فرستادن فرشته‌ی وحی، جبرئیل امین

خواسته‌ی حبیبش را برآورده و آخرین و مهم‌ترین موضوع اساسی اسلام را که پیامبرش مدت‌هاست چشم به راه اعلام آن از جانب خداوند بود آشکار می‌سازد، سپس پولس سلامه مضمون و مفهوم آیه‌ی تبلیغ را که درباره‌ی ولایت و امامت و خلافت بلافصل امام علی (ع) بود را با بهره‌جستن از صنعت اقتباس به زیبایی بیان می‌دارد.

۳-۴ حدیث غدیر

پولس سلامه در ادامه‌ی قصیده‌ی یومُ الغدیر به بیان آنچه در بین مردم و پیامبر در صحرای غدیر گذشت را با استناد به کتاب‌های معتبر اهل سنت به شکلی زیبا پرداخته که ما آنها را در خلال گفته‌ها و صحبت‌های پیامبر (ص) با مردم بیان می‌داریم:

پس از آنکه آوای بر پائی نماز جماعت به امامت خاتم پیامبران حضرت محمد (ص) در صحرای جحفه طنین افکند و تمام آن جمع بسیار صف بستند، حضرت نماز ظهر را با آنان اقامه فرمود سپس از جا برخاسته در مقابل آنان ایستاد و فرمود: أَيُّهَا النَّاسُ! قَدْ نَبَأَنِي الطَّيْفُ الْخَبِيرُ أَنَّهُ لَمْ يَعْمرْ نَبِيٌّ إِلَّا نَصَفَ عَمْرَ الذِّي قَبْلَهُ، وَ إِنِّي أَشْكُ أَنْ أُدْعَى فَأُجِيبُ، وَ إِنِّي مَسْؤُولٌ وَ أَنْتُمْ مَسْؤُولُونَ. فَمَاذَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟ (حسینی میلانی، ۱۳۸۹: ۳۸) ترجمه: ای مردم پروردگار لطیف و دانا مرا آگاه نموده که هر پیامبری نصف عمر پیامبر پیش از خود زندگی خواهد کرد پس زمان دعوت من نیز نزدیک گشته و من به زودی آن را خواهم پذیرفت. پس بدانید درباره‌ی آنچه انجام داده‌ام از من سوال خواهند کرد و شما نیز بازخواست می‌شوید آن هنگام شما چه خواهید گفت؟

وَ كَلَانَا بِحَيْبٍ: هَلْ تَشْهَدُونَ أَلْ — حَقَّ إِنِّي بَلَّغْتُ أَمْرَ الْقَدِيرِ؟
أَذْرَكُوا لَهْجَةَ النِّعْمِيِّ خِلَالَ أَلْ — قَوْلٍ فَالْصَّوْتُ فِي جَلَالِ الْقُبُورِ
عَبْرَاتٍ مِلءَ الْعُيُونِ وَ كَبَّتْ — فِي حُلُوقٍ تَأْجَجَّتْ بِالزَّفِيرِ

(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۲۷)

ترجمه: پیامبر فرمود هر دوی ما بعد از مرگ پاسخ خواهیم داد. آیا به حقّ به اینکه من امر پروردگار قادر و توانا را به انجام رساندم گواه خواهید داد؟ صدای کسی را که خبر مرگ می‌دهد در بین سخنان پیامبر شنیدند. این صدا در عظمت شکوه قبر آشکار بود. آنگاه اشک‌ها چشم‌ها را پر کرد صداها در گلوها خفه شد و آه و ناله بلند گردید.

قالوا: نَشْهُدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ وَنَصَحْتَ وَجَهَدْتَ. فَجَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا. (حسینی میلانی،

۱۳۸۹: ۳۹)

ترجمه: مردم پاسخ دادند همگی شهادت می‌دهیم که تو پیام الهی را بر ما رسانده و ما را نصیحت نمودی و در این راه تلاش بسیار کردی خدا تو را جزای نیک دهد.

إِنَّا شَاهِدُونَ قَالُوا جَزَاكَ أَلْ — — — — — لَّهُ خَيْرًا مِنْ ناصِحٍ وَ مُشِيرٍ
(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۲۷)

ترجمه: مردم گفتند ما گواه و شاهد هستیم. خداوند به تو جزای خیر دهد که نصیحت کننده و راهنمای ما بودی.

حضرت فرمودند. أَلَسْتُمْ تَشْهَدُونَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّ جَنَّتَهُ حَقٌّ، وَنَارَهُ حَقٌّ، وَأَنَّ الْمَوْتَ حَقٌّ، وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا، وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ؟ (حسینی میلانی، ۱۳۸۹: ۳۹) ترجمه: آیا شما شهادت می‌دهید که هیچ معبودی جز خدا نیست و محمد بنده و پیامبر اوست و بهشت و دوزخ و مرگ، حق است و شکی در قیامت نیست و خداوند تمام مردگان را برخواهد انگیخت؟ همه پاسخ دادند: بر همه‌ی این‌ها شهادت می‌دهیم. حضرت فرمود: اللَّهُمَّ! اشهد؛ خدایا! تو بر سخن اینان گواه باش.

دو فصلنامه ادبیات شیعه

۱۹

بازتاب حماسه و
جریان غدیر در شعر
شاعر مسیحی ...

أُولَا تَشْهَدُونَ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
وَبِأَنِّي عَبْدٌ لَهُ وَرَسُولٌ
فَأَجَابُوا: بَلَى، فَقَالَ: إِلَهِي
غَيْرُ رَبِّ فَارِدِّ رَحِيمِ غَفُورٍ
لَمْ يَقْصِرْ فِي النُّصْحِ وَالتَّبَشِيرِ
أَنْتَ فَأَشْهَدُ لِعَبْدِكَ الْأُمُورِ

(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۲۸)

ترجمه: آیا گواهی نمی دهید که خداوند واحد و یگانه است و جز او که مهربان و آمرزنده است خدایی نیست. و شهادت نمی دهید که من بنده و فرستاده او هستم و در پند و نصیحت شما کوتاهی نکرده‌ام؟ همه جواب دادند آری، سپس پیامبر فرمود: خداوندا تو شاهد باش که بنده مأموریت خود را به انجام رساند.

سپس آن حضرت دست علی (ع) را گرفته بلند نمود تا تمام آن جماعت ایشان را دیدند و ادامه داد و فرمود: أَيْهَا النَّاسِ! مَنْ أَوْلَى النَّاسِ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ؟ (حسینی میلانی، ۱۳۸۹: ۵۵) ترجمه: ای مردم چه کسی بر مومنان از خودشان صاحب اختیارتر است؟ پاسخ دادند خدا و پیامبرش بهتر می دانند. حضرت فرمود: إِنَّ

اللَّهِ مَوْلَايَ، وَ أَنَا مَوْلَى الْمُؤْمِنِينَ، وَ أَنَا أَوْلَى بِهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ . فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَى مَوْلَاهُ؛ (همان: ۵۶) ترجمه: خدای متعال مولای من و من مولای مومنان هستم و از خودشان بر ایشان شایسته ترم. پس هر که را من مولای او هستم، علی مولای اوست.

أَيْهَا النَّاسُ أَتَمَّا اللَّهُ مَوْلَا
تُمْ إِنِّي وَ لَكُمْ مُنذُ كَانَ الدُّ
يَا إِلَهِي مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ حَقًّا
كُم وَ مَوْلَايَ نَاصِرِي وَ مُجِيرِي
هُرُّ طِفْلاً حَتَّى زَوَالِ الدُّهُورِ
فَعَلَى مَوْلَاهُ غَيْرُ نَكِيرِ

(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۲۸)

ترجمه: ای مردم! خدا مولای شما و مولای و یار و یاور و پناه من است. و بعد از خدا من از زمان کودکی تا پایان روزگار مولای شما هستم. خدایا! هر کس من به حقیقت مولای او هستم، علی نیز بدون تردید مولای اوست.

دو فصلنامه ادبیات شیعه

۲۰

بازتاب حماسه و
جریان غدیر در شعر
شاعر مسیحی ...

نکته‌ی قابل توجه در سخن پیامبر گرامی اسلام (ص) و ابیات پولس سلامه مولی بودن امام علی (ع) بر مسلمانان بعد از خداوند و رسولش می‌باشد که در بعضی از آیات قرآن و تفسیر آنها به صراحت بدان اشاره شده است و معنای رایج مولی هم در برخی از آیات قرآن و هم در حدیث مذکور «اولی» می‌باشد که جمع کثیری از ثقات متعصبین اهل سنت نیز بدان تصریح کرده‌اند. (قمی، ۱۳۷۶: ۲۵۵) و علامه امینی در کتاب الغدیر برای لفظ «مولی» بیست و هفت معنا ذکر کرده است به قرار زیر: الرب - العم - ابن العم - الابن - ابن الاخت - المعتق - المعتق - العبد - المالك - التابع - المنعم علیه - الشریک - الحلیف - الصاحب - الجار - النزیل - الصهر - القرب - المنعم - العقید - الولی - اولی بالشی - السید غیر المالك و المعتق - المحب - الناصر - المتصرف فی الامر - المتولی فی الامر. (امینی، ۱۴۱۴: ۴۲۵-۴۲۷)

و در پایان این جمله را سه بار تکرار کرد و فرمود: اللهمَّ والٍ من والاه، عادٍ من عاداه، أحبَّ من أحبَّه، و أبغض من أبغضه، و انصر من نصره، و اخذل من خذله و أدر الحقَّ معه حيث دار ألا فليبلغ الشاهدُ الغائب؛ (حسینی میلانی، ۱۳۸۹: ۴۲) ترجمه: پروردگارا! بر هر کس ولایتش را پذیرفت ولی باش با آن کس که با او عداوت نمود دشمن باش و هر که او را دوست داشت دوست بدار و بر هر که به او بغض نمود خشم گیر. یاورش را یار باش و هر کس که او را رها نمود رهایش کن و حق را هر گونه که او بود به دورش قرار ده. آگاه باشید که شاهدان این سخن را به غائبان برسانند.

يا إلهي وال الذين يوالون أبا — من عمِّي و أنصر حليف نصيري
كُنْ عَدُوًّا لِمَنْ يَعَادِيهِ وَ اخْذُلْ كُلَّ نَكَّاسٍ وَ خاذِلِ شَرِيرٍ

(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۲۸)

ترجمه: خدایا! دوستان پسر عموی مرا دوست بدار و هم پیمانان یاور مرا یاری کن. با دشمنان او دشمن باش و انسان‌های پست و شکست خورده و شرور را تنها و بی‌یاور گذار.

۴ - حدیث شریف ثقلین

بنا به اعتقاد شیعه بعد از این معرفی پیامبر حدیث شریف ثقلین را در همین روز ایراد فرمود: *إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ: كِتَابِ اللَّهِ وَ عِتْرَتِي أَهْلِ بَيْتِي مَا إِن تَمَسَّكُمْ بِهِمَا لَنْ تَظَلُّوا بَعْدِي وَ قَدْ نَبَأَنِي اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ أَنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ، فَانظُرُوا كَيْفَ تَخْلَفُونِي فِيهِمَا.* (حسینی میلانی، ۱۳۸۹: ۱۷) ترجمه: من دو چیز گرانبها را در میان شما می‌گذارم: کتاب خدا و عترت و خاندانم؛ مادامی که به آنها تمسک کنید، هرگز بعد از من گمراه نخواهید شد. به راستی که خداوند آگاه و دانای رازها به من خبر داد که این دو از یکدیگر جدا نمی‌شوند تا اینکه در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند پس بنگرید که پس از من چگونه با آنها رفتار می‌کنید.

سَوْفَ أَلْقَاكُمْ عَلَيَّ الْحَوْضِ إِذِيأُ   تَبِي عَلَيَّ بِكَبِيرٍ كَلِّبَكَبِيرٍ
أَسْأَلُ الْمُؤْمِنِينَ: كَيْفَ حَفِظْتُمْ   عَفْوُ آي الْقُرْآنِ أَمْرَ سَفِيرِي
لَا تَضِلُّوا وَ اسْتَمْسِكُوا بِكِتَابِ اللَّهِ   اللَّهُ بَعْدِي بِعِتْرَتِي، بِالْأَمِيرِ

(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۲۹)

ترجمه: شما را در روز قیامت بر سر حوض کوثر ملاقات خواهم کرد، در حالیکه علی (ع) پیشرو شماست. و از مومنان می‌پرسم که چگونه فضل آیات قرآن و امر سفیر من را اطاعت کردید. و بعد از من گمراه نشوید به کتاب خدا و عترتم چنگ زنید و به امیر مؤمنان علی (ع) تکیه کنید.

۵- نزول آیه‌ی اِکْمَال و اِتْمَام دین

«اِکْمَال» و «اِتْمَام» که متضاد هر دو نقص است از ریشه‌ی «کمل» و «تمم» گرفته شده‌اند و از جهت معنا به یکدیگر نزدیک هستند اگر چه در عرف اتمام و اِکْمَال جای یکدیگر استعمال می‌شوند، لیکن در نگاه دقیق لغوی با یکدیگر تفاوت دارند

راغب اصفهانی در فرق این دو واژه می‌گوید: تمام شدن یک چیز بدین معناست که به جایی برسد که تمام اجزای آن بدان ملحق شود و احتیاج به چیز دیگری نداشته باشد، در حالیکه که ناقص به اشیاء خارج از خودش نیاز دارد. (اصفهانی، ۱۳۸۷: ۱۲۴) اما اِکمال شیء بدین معناست که به جایی برسد که غرض از آن شیء حاصل شود. (همان: ۶۹۶) بنابراین کمال در مرحله‌ی بالاتری از تمام قرار دارد به عبارت دیگر هر کاملی تام است اما هر تامی کامل نیست. و دین نیز در لغت به معنای خضوع و انقیاد در برابر برنامه و مقررات معین است و در این آیه‌ی قرآنی به احکام و معارفی اطلاق شده که از جانب خدای سبحان نازل گشته تا برنامه‌ی زندگی بندگان او باشد. (صفایی، ۱۳۸۰: ۴۷).

هنوز آن اجتماع با شکوه به حال خود باقی بود و جمعیت پراکنده و متفرق نشده بودند که فرشته‌ی وحی فرود آمد و به پیامبر بشارت داد که خداوند امروز، دین خود را تکمیل کرد و نعمت خویش را بر مومنان تمام کرد: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾. (مائده: ۳) ترجمه: امروز دینتان را بر شما کامل کردم و نعمتم را بر شما تمام کردم و پسندیدم که اسلام را برای شما دین قرار دهم.

أَنْزَلَ اللَّهُ عَقَبَ ذَاكَ الْيَوْمَ حَتْمًا لِدِينِهِ الْمَبْرُورِ
(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۳۱)

ترجمه: خداوند در پایان آن روز با نزول آیه‌ای، اکمال دین مبین خود را بیان داشت.

۶- اعلام عید غدیر

از جمله عواملی که موجب جاودانگی جریان غدیر گشته و مفاد آن را ثابت و محقق ساخته «عید» قرار گرفتن آن است چون روزی که حکومت اسلامی و ولایت دینی

به فرمان صریح خداوند استقرار یافت سزاوار است که عید گرفته شود از این رو، رسول خدا (ص) فرمان داد که همه‌ی کسانی که در صحنه‌ی غدیر حضور داشتند از جمله ابوبکر، عمر و بزرگان قریش و چهره‌های برجسته‌ی انصار و همسران پیامبر، به حضور امیرالمومنین شرفیاب شوند و او را به خاطر این منصب والا تهنیت بگویند.

بدین ترتیب بعد از معرفی علی (ع) توسط پیامبر به عنوان جانشین خود مردم لب به تهنیت و تبریک به امیر مومنان (ع) گشودند. پیشاپیش همه، ابوبکر و عمر بودند که گفتند: *بِخِ بِنِّ لَكَ يَا بَنِي طَالِبٍ أَصْحَبَتَ وَ أَمْسَيْتَ مَوْلَايَ وَ مَوْلَا كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ*. (کمساری، ۱۳۸۹: ۲۳) ترجمه: آفرین بر تو ای پسر ابی طالب! امروز بر تو گذشت در حالیکه مولای ما و مولای هر مرد و زن مومن هستی.

دو فصلنامه ادبیات شیعه

۲۴

بازتاب حماسه و
جریان غدیر در شعر
شاعر مسیحی ...

فَاتَاهُ الْمُهَنْتُونَ غِيُونََ الْـ	قَوْمٌ يَبْدُونَ آيَةَ التَّوْفِيرِ
جَاءَهُ الصَّاحِبَانِ يَتَدِرَانِ الْـ	قَوْلَ طَلِّأَ عَلِيَّ حِقَاقِ الْعَبِيرِ
بِتَّ مَوْلِي لِلْمُؤْمِنِينَ هَيْئاً	لِلْمِيَامِينَ بِالْإِمَامِ الْجَدِيرِ
هَتَأَتْهُ أَزْوَاجُ أَحْمَدَ تَبْلُو	هُنَّ رَثْلٌ مِنَ الْجَمِيعِ الْغَفِيرِ
عَيْدُكَ الْعَيْدُ يَا عَلِيَّ فَإِنْ يَصْمُ	عَتْ حَسُودٌ أَوْ طَامِسٌ لِلْبُدُورِ
تَنْطِقُ الْبَيْدُ نَائِرَاتِ عَلِيَّ الْمَـ	صَحْرَاءٍ وَشَيْئاً مِنْ كُلِّ زَهْرٍ نَضِيرِ

(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۳۰-۱۳۱)

ترجمه: تبریک گویان به نزد او آمدند، در حالیکه آیه‌ی تکریم را زمزمه می‌کردند. صاحبان (ابوبکر و عمر) شتابان به نزد او آمدند در حالی که سخنان عطر آگینی چون عبیر ناب بر زبان می‌راندند. تو مولای مومنان گشتی، مبارک باد بر تو که به امامت شایسته‌ای. زنان پیامبر در حالیکه جماعتی از مردم پشت سر آنها بودند به او تبریک گفتند. که ای علی! عید تو عید همه‌ی مسلمانان است، هر چند که حسودان و کسانی که ماه را بی‌فروغ می‌کنند ساکت باشند و بیابان‌های پراکنده در کویر گل‌های شاداب می‌پراکند.

پولس سلامه در ابیات فوق روز غدیر را روز عید همه‌ی مسلمانان دانسته است و شاید این عبارت شاعر بیانگر این ادعای ابن طلحه‌ی شافعی در کتاب مطالب السؤل باشد که معتقد است عید غدیر تنها به شیعه اختصاص ندارد بلکه فرقه‌های دیگر مسلمین هم در عید گرفتن غدیر با شیعه شریکند و بزرگانی از غیر شیعه در فضیلت این روز و عید بودنش به خاطر تعیین امام علی (ع) به مقام والای ولایت از سوی حضرت رسول (ص) سخنانی ابراز کرده‌اند، چرا که این موسم، موسم شادمانی هواداران امام علی (ع) است، چه او را به عنوان جانشین بلافصل پیامبر (ص) بدانند چه چهارمین خلیفه. (محدثی، ۱۳۷۵: ۱۸)

و نیز شاعر به تبریک زنان پیامبر (ص) به امام علی (ع) اشاره کرده است که حضور زنان در حجة الوداع را می‌توان از بارزترین و ماندگارترین نوع شرکت آنان در صحنه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی و اسلامی دانست.

از جمله زنان پیامبر که درح حجة الوداع حضور داشتند می‌توان از ام سلمه و عایشه نام برد هر چند که زنان دیگری چون حسنیه، دارمیه حجونیه کنانیه، عایشه بنت سعد، همسر زید بن ارقم، ام هانی بنت ابی طالب و اسماء بنت عمیس از زنانی هستند که حدیث غدیر را روایت نموده‌اند. (امینی، ۱۴۱۴: ۳۸-۹۵).

۷- بازتاب ویژگی‌ها و امتیازات غدیر در شعر پولس سلامه

۷-۱- از جمله‌ی خصوصیات این واقعه نزدیک بودن آن به زمان وفات پیامبر (ص) بود که خود پیامبر (ص) از آن با خبر بود و آن را ضمن خطبه‌ای به مردم اعلام کرده بود: یوشک أن ادعی فاجیب، من به زودی به سوی پروردگارم دعوت می‌شوم که آن را خواهم پذیرفت.

«أَيُّهَا النَّاسُ قَالِ أَوْشِكَ أَنْ أُدْعِي وَإِي وَإِي وَإِي وَإِي وَإِيكُمْ لُثُورِ»
(سلامه، ۱۹۹۰: ۱۲۷)

ترجمه: پیامبر (ص) فرمود: ای مردم، نزدیک است که من از طرف خداوند فرا خوانده شوم. من و شما با هم محشور خواهیم شد.

۷-۲- از خصوصیات و ویژگی‌های دیگر این واقعه صراحت کلام پیامبر (ص) و روشنی مقصود ایشان بود که پولس سلامه واضح بودن کلام رسول خدا (ص) در زمینه‌ی جانشینی و امامت علی (ع) را اینگونه بیان می‌کند.

بَثُّ طَهِّهِ مَقَالَةً فِي عَلِيٍّ   وَاضِحاً كَأَنَّهَا رِ دُونَ سُتُورِ
لَا مَجَازَ وَلَا غُمُوضَ وَلَا كِبْسَ   يَسْتَجِثُّ الْأَفْهَامَ لِلتَّقْسِيرِ
(همان: ۱۳۰)

ترجمه: پیامبر (ص) سخنش را در مورد علی (ع) چون روز روشن واضح و بی‌پرده بیان کرد سخن او بدون هیچ پیچیدگی و ابهامی که نیاز به تفسیر و توضیح داشته باشد ادا و بیان شد.

۷-۳- از دیگر خصوصیات آن، این بود که دست علی (ع) را که در طرف راستش ایستاده بود گرفته و بالا برد و با این عمل شخص مورد نظر خود را به همگان نشان داد که پولس سلامه حالت بالا بردن دست امام علی (ع) توسط پیامبر (ص) را به زیبایی به نظم کشیده است.

قَالَهَا أَخِي إِذَا بَضَّعَ عَلِيٍّ   رَافِعاً سَاعِدَ الْهُمَامِ الْمَصُورِ
لَا حَ شَعْرُ الْإِبْطَيْنِ عِنْدَ اغْتِنَاقِ الزُّورِ   نَادٍ لِلزُّنَادِ فِي الْمَقَامِ الشَّهِيرِ
فَكَانَ النَّبِيُّ يَرْفَعُ بِنْدَ الْوَرِ   عَزَّ عِيداً لِقَائِهِ الْمَصُورِ
رَاوِيَا لِلزُّمَانِ فَضَّلَ عَلِيٍّ   بِاسِطاً لِلْعُيُونِ حَقَّ الْوَرِيرِ
(همان: ۱۲۹)

ترجمه: این سخن را در حالیکه پیامبر (ص) بازوی علی (ع) را گرفته بود و ساق دست آن شیر شجاع و در هم شکننده را بالا برد گفت. آنگاه که علی (ع) و پیامبر (ص) دست به دست هم داده بودند در جایگاه مشهور، موی زیر بغل آنها نمایان بود. گویی که پیامبر پرچم عزت و افتخار را در روز عید برای فرمانده پیروز بالا می‌برد در حالیکه فضل و برتری علی (ع) را برای روزگار روایت می‌کند و مقام وزارت و جانشینی او را صریح و بدون پرده برای مردم بیان می‌کند.

۸- نتیجه

۱- اندیشمندان، شاعران و نویسندگان مسیحی هم پای اندیشمندان، شاعران و نویسندگان مسلمان اظهار نظرهای ستایش آمیزی درباره‌ی دین اسلام و رهبران آن داشته‌اند.

۲- در این میان متفکران و ادیبان مسیحی عرب زبان جایگاه خاصی دارند چرا که آنان سال‌هاست که در سرزمین‌های عربی بویژه در لبنان و فلسطین زندگی می‌کنند و زبان مادری آنان عربی است. بنابراین آنان در شناخت اسلام پایبند شنیده و نقل قول‌های غیرمستقیم نیستند.

۳- پولس سلامه از جمله‌ی این شاعران مسیحی عرب زبان است که قرآن، نهج البلاغه و تاریخ اسلام را از روی متن عربی آنان خوانده و اثر معروف خود «ملحمه‌ی عیدالغدیر» را درباره‌ی دین اسلام و وقایع تاریخی مهم آن همچون؛ رسالت پیامبر (ص)، جریان غدیر و قیام و انقلاب امام حسین (ع) و غیره به نظم کشیده است.

۴- مهم‌ترین قصیده‌ی ملحمه‌ی عیدالغدیر قصیده‌ی «یوم الغدیر» می‌باشد که پولس سلامه در به نظم کشیدن آن از آیات قرآنی و احادیث نبوی بویژه احادیث و روایات موجود در کتب و متون اهل سنت بهره جسته است.

۵- از امتیازات این قصیده سلیس و سهل بودن و هماهنگی و مطابقت لفظی ابیات آن با احادیث نبوی و پاسخ‌های مردم به او و برخی آیات قرآنی است که در مسیر تاریخی واقعه نازل شده‌اند.

۶- انگیزه‌ی اصلی پولس سلامه در سرودن ملحمه‌ی عیدالغدیر و خاصه قصیده‌ی یوم‌الغدیر بیان شیفتگی شاعر به آن امام همام و اثبات حقانیتش در جانشینی پیامبر (ص) می‌باشد. تا جایی که شعرش را در برابر عظمت امام علی (ع) سنگریزه‌ای می‌داند که به خون فرزندش امام حسین (ع) آغشته شده است و از او می‌خواهد که آن را پذیرا باشد و در دنیا و آخرت مورد شفاعتش قرار دهد.

*****

کتابنامه

❖ قرآن کریم؛ ترجمه‌ی فولادوند.

❖ الامینی النجفی، عبدالحسین احمد؛ (۱۴۱۴)، الغدیر فی الکتاب و السنة و الادب، موسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت: لبنان.

❖ امینی، العلامه الشیخ عبدالحسین احمد؛ (۱۴۱۹)، حدیث الغدیر الاسناد التاریخیه، مرکز الغدیر للدراسات الاسلامیه، الطبعة الاولى.

❖ جمعی از دبیران؛ (۱۳۷۶)، حساس‌ترین فراز تاریخ یا داستان غدیر، نشر آفاق، چاپ پانزدهم.

❖ حسینی میلانی، آیت الله سید علی؛ (۱۳۸۸)، غدیر آخرین جایگاه اعلام عمومی، ناشر: مرکز حقایق اسلامی.

❖ حسینی میلانی، آیت الله سید علی؛ (۱۳۸۹)، نگاهی به حدیث غدیر، ناشر: مرکز حقایق اسلامی.

- ❖ راغب اصفهانی، ترجمه‌ی حسین خدا پرست؛ (۱۳۸۷)، مفردات الفاظ قرآن کریم، قم: دفتر نشر نوید اسلام.
- ❖ زرقانی، علی و منتظمی، علی؛ (۱۳۹۲)، حماسه غدیر در شعر پولس سلامه، مشهد: انتشارات بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- ❖ سلامه، پولس؛ (۱۹۹۰ م)، عید الغدیر، الناشر: المؤسسة الثقافية لهيئة أنصار الحسين (ع).
- ❖ صفایی، محمد؛ (۱۳۸۰)، ظهور ولایت در صحنه‌ی غدیر، ناشر: مرکز نشر اسراء.
- ❖ علی بابایی، احمد؛ (۱۳۷۷)، برگزیده تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- ❖ قمی، حاج شیخ عباس؛ (۱۳۷۶)، فیض الغدیر فیما يتعلق بحديث الغدیر، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه‌ی قم.
- ❖ انسیه، احد، باحجب، جلال و فیضی، کریم؛ (۱۳۷۷)، غدیریه، ناشر: بنیاد طویبی.
- ❖ کُمساری، عباس؛ (۱۳۸۹)، نگاهی نو به حماسه‌ی غدیر، ناشر: انتشارات اشراق دانش.
- ❖ محدثی، جواد؛ (۱۳۷۵)، عید غدیر در اسلام، مرکز پژوهش‌های الغدیر، چاپ اول.
- ❖ معین، محمد؛ (۱۳۵۹)، فرهنگ لغت معین، انتشارات نشر مرکز.
- ❖ عید، منصور؛ (۱۹۹۲ م)، شعراء لبنان - پولس سلامه، دارالمشرق.
- ❖ آدرس سایت‌های اینترنتی: www.roshd.org

www.rasekhon.net

دو فصلنامه ادبیات شیعه

۲۹

بازتاب حماسه و
جریان غدیر در شعر
شاعر مسیحی ...

دو فصلنامه ادبیات شیعه

بازتاب حماسه و
جریان غدیر در شعر
شاعر مسیحی ...